

Şahname ve Vârisleri

بسی رنج بردم در این سال سی
عجم زنده کردم بدین پارسی
Otuz yıl çok acı ve zorluk çektim.
Farsçaya ve Acem'e hayat ve can verdim.
Firdevsî/Şahname

Firdevsî, meşhur Şahname'sini işte bu sözlerle bitirir.

Şahnâme'yi bilirsiniz...

Her ne kadar *Révolution française*'den sonra fikrî, felsefi ve politik bir zeminde teşekkül eden ve bir ideoloji formu kazanan *milliyetçilik/nationalism* gibi daha modern bir kavramla karşılanması mümkün olmasa da İbn Haldun'un *asabiye* kavramını kullanarak daha rahat izah edebileceğimiz, sekiz, dokuz. ve onuncu asırlarda Yakındoğu ve kısmen Maverâünnehir jeopolitiğine bütünüyle hâkim olmaya başlayan Arap/Emevi hâkimiyetine karşı aksiyolojik (*etik/estetik*) ve politik bir direnç hareketi olarak ortaya çıkan *şu'ubiyyenin* adeta İran'daki manifestosu şekline bürünen, günümüz İran millî bilincinin oluşmasında hayati önem arz eden, İran'da sıradan bir vatandaşın, dağda bayırda koyun güden bir çobanın dahi içinden ezbere beyitler okuduğu ve İran toplumunda kutsiyeti *Kur'ân* kadar muteber olan bir eserdir *Şahnâme/* شاه نامه.

İran'da, on birinci asırda (1004-1018) yazılmıştır. Müellifi/yazarı ise künye adı Ebu'l-Kâsım, lakabı Fahreddin olan, İran tarihine oldukça meraklı, Zerdüşt rahiplerden Pehlevice öğrenen, şiir yazacak raddede Arapçaya hâkim, bu meziyetleri ile dönemin entelejansiya sınıfına kendisini kabul ettiren ve Âbrâhe Çayı kenarında çiftçilik yapan köle hüviyetli bir babanın oğlu olarak İran'ın Tûs şehrine bağlı Tâberân'ın Bâj köyünde dünyaya gelen meşhur Firdevsî/فردوسی'dir.

İran'ın millî destanı ve Fars edebiyatının en büyük eserlerinden biri kabul edilen *Şahname*, bütün dünya klasikleri arasında da eşsiz bir yere sahip. Bu eseri dünya medeniyet tarihinde bu denli önemli yapan şey ise sadece edebî kudreti, üslubu ve tahayyül zenginliği değil. *Şahname*'yi hem İran edebiyatının (tahkiye) hem de dünya edebiyat tarihinin zirvesine oturtan temel faktör, edebî kudretinin yan sıra kaleme alındığı onuncu asrın jeopolitik, siyasi ve iktisadi konjonktürüne bağlı olarak İran'ın bugün için daima övünç kaynağı olarak gördüğü üst kimlik (*upper identity/obere Identität*) bilincini Fars toplumuna idrak ettiren temel aksiyolojik referans olmasıdır. Zira manzum bir tahkiye yani şiir formunda, hikâye mahiyetinde hem etiği hem estetiği barındırır.

Eserin muhtevası hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse, öncelikle söylenmesi gereken şey *Şahname*'nin İslamiyet öncesi İran tarihini (Sâsânî devri) ve kudretli Fars krallarının kahramanlık hikâyelerini ihtiva eden epik bir destan olmasıdır. Yaklaşık elli bin beyitten oluşan bu epik destanda Firdevsî, ilk insanın (Keyûmers) yaratılışından başlayarak İran'da Arapların egemen olduğu döneme kadar geçen zaman sürecindeki İran'ın destansı tarihiyle tarihsel bilgileri harmanlayarak verir.

Pîşdâdî, Keyânî, Eşkânî ve Sâsânî hanedanlarının hüküm sürdüğü dönemlere ait destansı olayların ve kahramanlık hikâyelerinin konu edildiği eser aynı zamanda Cemşîd, Behram, Behzâd, Feridun, Hüsrev, Hushang, İrec, Keyhüsrev, Keykâvus, Menuçehr, Rüstem, Zal, Tahmuras gibi İran tarihinin anlı şanlı krallarının cesaretlerini, cömertliklerini, kudretlerini,

şahsi erdemlerini ve bunların Turan hükümdarı Efrâsiyâb ile mücadeleleri, rafine edilmiş bir idealizasyon içerisinde tüm insani kabahat ve kusurlardan arındırılarak okuyucular ve dinleyiciler nezdinde rol model görevi görecek şekilde aktarılır.

Firdevsî'nin bu tür bir eser kaleme almasındaki sebep ise İran'ın, daha doğru bir tabirle Fars diyarının, onuncu asır ve öncesindeki iki asırda Arap/Emevi hükmü altında maruz kaldığı asimilasyon politikasının sebep olduğu siyasi, iktisadi, sosyolojik ve kültürel kaosun kültürel, politik ve coğrafi kimlik üzerinde uğrattığı ağır tahribattır. Öyle ki Halife Ömer devrinde başlayan İran fetihleri Ümeyyeoğullarının hâkimiyet kurduğu yeni dönemde de artarak devam etmiş, özellikle Abdülmelik b. Mervan döneminde Araplar İran üzerinde coğrafi ve siyasi hâkimiyetin yanı sıra kültürel hükümlerlik da kurmuşlardır. Bunun neticesi olarak İran'ın kadim dili olan Pehlevice, millî alfabeleri olan Pehlevi alfabesi ve adeta millî dinleri haline gelmiş Zerdüştlük Fars diyarında tamamen yasaklanmış; eski alfabe ile kültürel hafızayı diri tutan Pehlevice kaleme alınmış eserler tamamen yok edilmiş; Zerdüştlük, tüm itikadi unsurları ve ruhban kurumları ilga edilmiş, mensupları ise öldürülmüştür. Bunun yerine din olarak İslam, alfabe olarak Arap alfabesi ve dil olarak ise Arapçanın ciddi hâkimiyeti ve etkisi altında “*Farsî-i İslâmî*” فارسی اسلامی adıyla yeniden tesis edilmiştir. Zira bugün İran'ın resmî dili olan Farsçanın Arap alfabesi ile yazılıyor olmasının sebebi bin yıl önceye dayanan bu tarihî vakadır. Burada Firdevsî'nin, Fars diyarlarının ücra yerlerinde gizli saklı hayatını idame ettiren Zerdüşt rahiplerden neden Pehlevice öğrenmek istediğini bir kez daha hatırlatmak istiyorum.

Yaklaşık üç yüz yıl süren bu asimilasyon politikasının Fars toplumunda yarattığı kültürel bellek kaybı ve zihinsel travmanın sonunda ise yukarıda ismen bahsettiğim politik ve entelektüel direnç olan *şu'ubiyye* akımı ortaya çıkmış ve onuncu asır itibarıyla Fars entelijansiyası, kendi kültürel, siyasi ve entelektüel ve devletsel gelenek bilinçlerinin, İbn Haldun'un tabiriyle söyleyecek olursam kendi *hadariyet*lerinin Araplardan daha üstün olduğunu ifade eden çalışmalar, eserler, şiirler ve felsefi yaklaşımlar ortaya koymaya başlamıştır. İşte Firdevsî de bu Fars entelijansiyası içerisinde yerini almış ve epik destan mahiyetiyle kaleme aldığı eserini Fars *şu'ubiyyesinin* adeta manifestosu olacak seviyeye ulaştırmıştır.

Daha rahat anlaşılması için bir mukayeseye tabi tutarsak, Alman (Germen) kavminin mücadelesini Siegmund ve Siegelinde'nin oğulları olan Siegfried'in kahramanlıkları üzerinden okuduğumuz *Nibelungenlied* Germen toplumu için, İspanya'da altı yüz seneye yakın hüküm süren ve büyük bir eklettik medeniyet inşa eden Endülüs Müslümanlarına karşı Fransa halkı adına varoluşsal bir mücadeleye girişen şövalye Roland'ın cesaretini ve kahramanlıklarını öğrendiğimiz *La chanson de Roland* Fransız halkı için, 1066 Norman istilası ile Britanya'yı işgal eden ve Arapların Farslara uyguladığı asimilasyon politikasının bir benzerini Bretonlara tatbik eden Frank kavimlerine karşı tıpkı Firdevsî'nin yaptığı gibi kavmî, kültürel ve bilinçsel rüşt ortaya koymak amacıyla Britanyalı halk ozanı Wace tarafından 1155'te tamamlanan *Roman de Brut* Britanya toplumları için, millî Rus edebiyatının ilk örneği olarak bilinen ve Prens İgor'un Kumanlara karşı yürüttüğü savaşları anlatması hasebiyle Rus millî kimliğinin oluşmasına derinden etki eden, bugün Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in çalışma odasında bir sahnesinin tablosunu gördüğümüz İgor Destanı/ *Slovo o Polku Igoreve* Rus cemiyeti için ya da *Ergenekon*, *Türeyiş*, *Alper Tunga*, *Oğuz Kaan* destanları Türk halkları için neyi ihtiva ediyorsa *Şahname* de İran toplumu için aynı mahiyeti haizdir. Zira hepsi nasyonal ideolojinin, ulus bilincinin ve türevindeki milliyetçi fikir akımlarının henüz esamesinin geçmediği çağlarda kadim cemiyetlerin kavmî aidiyetini ve kültürel belleğini tesis eden çok önemli referanslardır.

Şahname'yi temel alarak cemiyetlerde tüm bu kültürel belleği ve kavmî aidiyeti sağlayan kadim referanslardan neden bahsettim? Bunun sebebi; muasır bir cemiyetin söz konusu kültürel belleğini tesis eden bu referanslar aynı zamanda o cemiyetin muasır zamanlardaki devlet geleneğinin, bürokratik disiplininin, yüksek kültür seviyesinin ve uluslararası itibarının ve kudretli bir tarih bilincinin mevcudiyetine dair temel motivasyonel, sembolik ve romantik kaynaklarıdır. Örneğin Millî Mücadele döneminde İzmir'i işgal eden Yunan ordularının başkomutanı Leonidas Paraskevopulos için Homeros'un *İlyada*'sı (Iliás) hayati bir motivasyon kaynağı olacak ki ordusu İzmir'i işgal ettiğinde kurmaylarına “*Büyük Agamemnon! Seni şimdi daha iyi anlıyorum*” dediğini hatıratlardan öğreniyoruz.

Peki, tüm bu medeniyet hafızasına dair örneklerden bahsetmemin sebebi nedir?

Tarihsel bilinç kapsamında teşekkül eden geleneksel hafızanın, bir toplumun ve o toplumun meşru mensubiyetine karşılık gelen devlet idaresinin gerek ulusal gerek uluslararası mecradaki varoluşsal politikalarının ciddiyetinin seviyesini, ikna ediciliğini, cemiyetinin mobilize olmasını ve bu dahilî ve haricî politikaların aynı eksenlerdeki tesirinin çapını belirlemek gibi hayati derecede önem arz eden bir rolü vardır. Buna tarihten olduğu gibi bugün için de epeyce örnek vermek gayet mümkün. *Wehrmacht*'ın 22 Haziran 1941 yılında başlayan ve Hitler Almanyası için sonun başlangıcı niteliğinde olan Sovyet topraklarının işgalindeki harekâtın adına, on ikinci asırda yaşamış olan Alman Kralı ve Kutsal Roma Germen İmparatoru Fredrich Barbarossa'ya ithafen bizzat Adolf Hitler tarafından *Unternehmen Barbarossa* (Barbarossa Hârekâtı) adının verilmesinde ve bu işgal harekâtına karşı Sovyet Lideri Josef Stalin'in 7 Kasım 1941'de Kızıl Meydan'da, *Ekim Devrimi Resmî Geçit Töreni* için yaptığı konuşmada ordusunu ve Rus halkını mobilize etmekle birlikte uluslararası mecra da nitelikli bir mesaj vermek adına ancak Hitler'e duyduğu kadar muhabbet beslediği bilinen Çarlık Rusya tarihinin kadim kahramanlarının isimlerini bastıra bastıra, “atalarımız” diye tavsif ederek zikretmesinde olduğu gibi bugün İsrail'in, Ortadoğu'yu cehenneme çevirme politikalarında kullandığı *Altes Testament* (Eski Ahit) referanslı mitolojik hikâyeleri öne sürmesinde de bahsettiğim küllî devlet psikolojisinin etkin olduğu muhakkak. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, tarihsel aklın ve mitolojinin bugünün toplumları ve ülke idarecileri üzerinde disiplin, caydırıcılık, reglaman, propaganda ve uluslararası kamuoyunda güçlü bir duruş algısı uyandırmak türünden bir görevi olduğunun bir kez daha altını çizmek isterim.

İşte tam bu nokta, Ortadoğu coğrafyasında İbn Haldun tabiriyle *hadariyet* mazisi yani şehirli kültürü, medeniyet tarihi, aksiyolojik tecrübesi İslam medeniyetinin diğer iki sacayağı olan Türk ve Arap unsurlarından dahi köklü, dünyaya edebiyat, müzik, sanat ve felsefe dersi verebilecek bilişsel seviyeye ulaşmış, İslam'ın felsefî pratiği olan tasavvufu teorik ve estetik mahiyette sistematize edebilecek soyutlama kabiliyetini cümle âleme ispat etmiş ve kendi Anadolu, Ortadoğu, Mağrip ve Asya jeopolitiğinde en eski imparatorluğu kurmuş, Yunanlıları “barbar/ilkel” olarak niteleyecek kadar entelektüelite ve uygarlık müktesebatının temsilcisi olmuş ve Aryanların bugünkü vârisi ve Şahname gibi dünya klasiklerinin zirvelerini zorlayan epik bir şaheserin, tarihsel kudretinin hürmetine kaleme alındığı İran'ın yukarıda bahsettiğim küllî, içtimai, siyasi, entelektüel, kültürel ve medeni meziyetlerden son kırk beş yıl içerisinde bigâne kaldığını bir medeniyet tarihi araştırmacısı olarak üzülererek ifade etmek zorunda olduğum yerdir. İran'ın, son Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin ülkesini terk etmesiyle resmileşen 1979 Devrimi'nden bu yana cumhuriyet görünümlü molla rejiminin, Şah döneminin

ve kadim Pers medeniyet müktesebatına karşı uyguladığı reddimiras politikası ile toplumda şiddetli hafıza kaybına, bilişsel ve entelektüel fukaralığa, lokal ve mezhepçi anlayış darlığına sebep olduğu aşikârdır. İran'ın bu medeni referanssızlığının izlerini,

-reel politik bilinç ve entelektüel birikime dair yetersizlik,

-kültürel hâkimiyeti kaybediş,

-beklenen diplomatik tesir ve ağırbaşlılıktaki zafiyet,

-politik akliselimden mülhem caydırıcılık,

-etik ve estetik yani aksiyolojik değer üretimindeki kabiliyet yoksunluğu,

-evrensel değerlere katkıda iflah olmaz gamsızlık,

-bilimsel gelişime iştirak kudretlerindeki yetersizlik ve geri kalmışlığa dair dışarıdan yapılan derin, profesyonel ve entelektüel gözlemlerde olduğu gibi

-en masumane haliyle helikopteri düşen cumhurbaşkanlarının cenazesinin dahi bulunamadığı,

-hayatını kaybeden devletin en üst isimlerinin jelatinli tabutlarının kamyonu doldurup sokak sokak dolaştırıldığı,

-ağıt okuyucusu olarak bilinen *matemhan*ların ikide bir ortaya çıkıp ceplerini doldurduğu,

-yeni cumhurbaşkanları Mesut Pezeşkiyan'ın göreve başlama törenine katılmak için İran'a giden ve Filistin-İsrail meselesinin en kilit isimlerinden olan bir misafirin, topraklarında korunamadığı,

-birtakım "edit"ler ve kabile pratiklerini anımsatan görseller ile uluslararası platformlarda ucuz tehditlerden öteye geçemeyecek görsellerle siyaseten tatmin olunduğu,

-politik zafiyetlerinin ve diplomatik becerisizliklerinin *sabr-ı bozorg* (*Büyük sabır*) tabiriyle kamufle edildiği,

-estetik farkındalıktan, Aryan topraklarının temsilciliği bilincinden ve öz disiplin istidadından mahrum profillerin üç bin yıllık imparatorluk mazisi olan bir devletin idareci koltuğuna oturduğu gibi gayet yüzeysel ve amatör temaşalarda da ayan beyan görmek mümkün.

İçtimai ve siyasi motivasyonel referans olarak Şahname'de anlatılan kahramanlık destanlarının yerini matemlerin ve ucuz "edit"lerin aldığı İran'ın olur da bir gün hem kendi halkı nezdinde hem de uluslararası mecrada kaybettiği itibarını kurtarmak ve sergilediği bu talihsiz, zayıf, âciz ve basiretsiz haletiruhiye imajını düzeltmek gibi bir niyeti olursa 1979'ta rafa kaldırdıkları Şahname'yi, ülkelerinin istikbalini ve ikbalini konuştukları masalarının üzerine tekrar koymalı, bir anne nasihati nispetinde ona değer ve anlam vermeli, böylece üstün olduklarını iddia ettikleri kimliklerini yeniden tanımalı ve dünya jeopolitik tarihinde ilk defa bir toprak ve kavmin bütünlüğünü ihtiva eden *Airyanem Vaejah* "Yüce Aryan Irkının Toprakları" ideasının vârisleri olduklarının farkına varmalı. Zira kavi bir gafletle içine düştükleri ve iflah olmaz bir atalet ile ram oldukları bu yakışsız hal-i pür-melal ile ancak bu şekilde yüzleşebilirler.

Firdevsî'nin, balçıĝa bulanmış suratlarında patlayacak hikmetli tokadıyla...

İlteriş H. Kutlu, "şahname ve Vârisleri" <https://www.fikirtepe medya.com/siyaset/sahname-ve-varisleri/> (Yayın Tarihi: 11 Ağustos 2024).